

PROMONTÓRIUM ÉS CAMPONA ÜREGEI

Budafok és Nagytétény (az egykori Promontórium és Campona) lankái már a török hódoltság alatt is híresek voltak szőlő- és borkultúrájukról. A terület könnyen faragható szarmata mészkövéből építőkö lett, a helyén maradt üregek sokaságából pincéket és emberi hajlékokat: barlanglakásokat alakítottak ki. A XX. század elejére leginkább egy óriási ementáli sajtra hasonlított a szőlőskertek nélkül maradt térség.

Borpincék bejárata az egykori bányaudvarról a múlt század elején

A Nagykőbánya utca az 1930-as években

(KISCELLI MÚZEUM
FÉNYKÉPTÁRA)

Barlanglakások a Kiskőbányai út végén

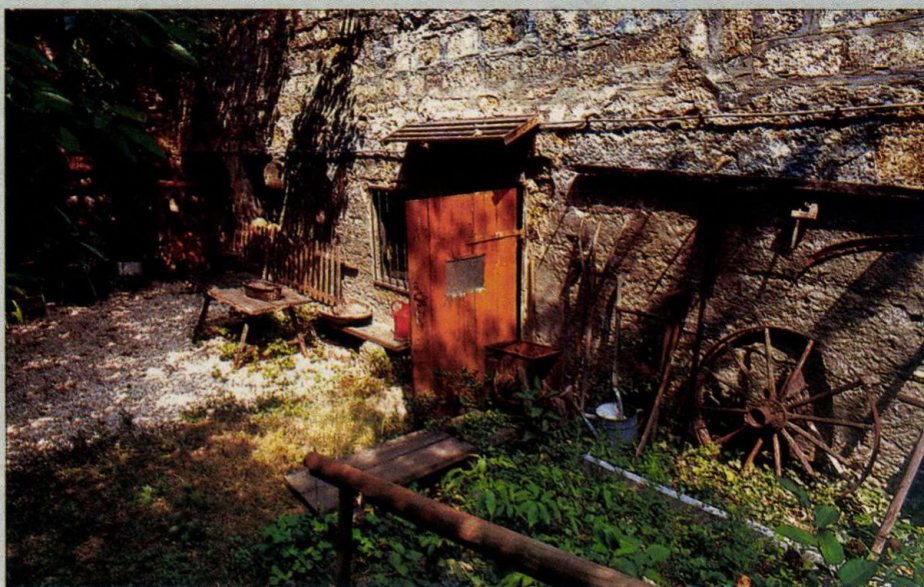
a budapesti polgárok számosan tartanak itt szőlőket.”

A szőlőtermesztés XIX. század közepi fénykorát (ekkor 1124 kataszteri holdon volt szőlőültetvény!) a századvégi országos filoxérájárvány követte. Ez teljesen kipusztította az ültetvényeket, amelyek helyébe már inkább nemesített *őszibarackot* telepítettek. A hajdani szőlő- és borkultúra szelleme visszahúzódott a föld alatti üregekbe, pincékbe, ahol azóta is a hazai bor- és pezsgőforgalmazás egyik meghatározó bázisa maradt.

Barlanglakások birodalma

A XX. századra Budafok és Tétény egyre terebélyesedő területén egyik üreg követte a másikat, a nagy pincéket a szesz-, bor- és pezsgőgyártás tároló-érlelő terei foglalták el. A főváros közelsége, a helyi ipar fellendülése (sörgyár, gyufagyár, zománcgyár, sertéshízlalda stb.) egyre több nincstelen embert vonzott, akik olcsó szállást találtak a kőbányászat „melléktermékeként” létrejött föld alatti üregekben. A vizes, dohos lakásokban élők között sok volt a tüdőbeteg, az angolkóros. Az embertelen hajlékok felszámolását mindenki fontosnak tartotta, de 1947-ben még mindig több mint ezer ember élt a 300 barlanglakásban. 1966-ban költöztették ki az utolsó családokat, az üregek és mély udvarok zömét betömték, lakhatatlanná tették. Egyet, özv. Tóth Győzőné barlanglakását meghagyták az utókornak a *Véréb utca 4.* szám alatt (ez itt kétszeresen is igaz!), ahol a Budapesti Történeti Múzeum „Barlanglakás-émlékmúzeumot” rendezett be. Az utca szintje alatt 4-5 méter mélyen kivájt, téglalap alakú udvar déli falából egy fűkamra és három – albérlők számára kialakított – önálló lakrész található. Az udvar északi oldalában három nagyobb helyiségben láthatjuk a XX. század eleji stílusban berendezett lakást. A dohos levegő, a penészedő bútorok, az egyszerű enteriőr próbál egyensúlyt tartani a megszekt falak tiszteletet parancsoló, de mérhetetlen szegénységet árasztó környezetével. A városrész jellegzetességei, a földből kinövő füstölő kémények (a kedvelt tréfák kéményhez kikötött kecskéivel együtt) eltűntek, az üregek egy részét raktárnak, bor- és gombapincének használgják.

Tóth Győzőné lakásának bejárata (fent), szobabelsője (lent) és konyhája (túldoldalon fent) és az albérló lakása (túldoldalon lent)

Kísért a múlt...

A pinceprobléma azonban nem múlt el a városrész alól. A hatvanas években – az utólagos környezetkárosítás veszélyét elhanyagolva – a bányaudvarok és az üregek egy részét a városi gázgyártás melléktermékeivel: a *gáztisztító masszával* töltötték fel. A *Fővárosi Gázművek* becslése szerint az ide szállított melléktermékek tömege megközelítőleg 17 ezer tonna volt (ennek többszörösét szállították Üröm határába, ahol mára már szintén egy *kárellhárítási program* körvona-

lazódik az így idekerült anyagok kitermelésére és ártalmatlanítására). Hogy a bányaudvarokat és barlanglakásokat gyorsan lakhatatlanná tegyék, a gázgyári hulladékokon kívül tetemes mennyiségű építési törmelék, börtgyári és egyéb vegyes hulladékot is leraktak az üregekbe.

Az „időzített bomba” alig hallhatóan ketyegett a tétényi-budafoki lakák alatt, mígnem a környezetvédelmi szemlélet erősödése, a súlyos környezeti károsodás felismerése a nyolcvanas évek második felében kikény-

szerítette a probléma feltárásának – külföldi pénzügyi támogatással lefolytatott – munkálatait, és egy évtized elmúltával a kilencvenes évek végére szembesítették a döntéshozókat a tényekkel.

Mentsük, ami (még) menthető...

Ezt követően a kármentesítés – mint állami felelősségi körbe tartozó feladat – bekerült a *Nemzeti Környezetvédelmi Program* részét képező *Országos Környezeti Kármentesítési Program*-ba, így az ezredfordulóra környezeti

állapotfelméréssel, illetve az ez alapján készíthető kárfelszámolási és rehabilitációs terv készítésével végre megindulhatott a munka.

Maga a szennyezés két területre koncentrálódik: a Park – Halk – Terv utca (*Budatétény*), illetve a Gádor – Cövek – Sátor – Egri és Kiskőbánya utcák (*Budaörs*) által határoltakra. A vizsgálatok egyaránt figyelemmel kísérték a lerakott szilárd anyagok és a depóniák meg az elzárt, részben feltöltött pincék nyílt víztükrű csorgalekvizeinek összetételét, sőt, ezek idő-

beni változásait is. A felszínre hullott csapadék mennyiségének függvényében változó magasságú csorgalekvizek időről időre a felszínre léptek, veszélyeztetve a lakott környezetet.

A *szilárd anyagok* – amelyek különösen a takaratlan depóniákban okoznak kiporzást és gázkilépéseket – nagy vas-, kén- és alumíniumtartalmuk mellett toxikus fémeket (arzén, króm, réz, higany, cink), cianid- és tiocianátvegyületeket tartalmaznak. Jókorá határérték-túllépést mutatnak a vizsgálatok a

policiklikus aromás szénhidrogének (PAH-ok) vonatkozásában is.

A *csorgalekvizek* összetétele sem ad okot optimizmusra: nagy vas-, alumínium- és szulfáttartalmuk mellett toxikus nehézfém-tartalmuk is nagy; arzén-, higany-, kobalt, kadmium, króm, réz-, nikkel-, ólom-, cink- és foszfáttartalmuk a megengedett határértékek sokszorososa. Nitrát-, cianát-, tiocianát és fenoltartalmuk is határérték feletti. A csorgalekvizek kifejezetten agresszívek (pH-értékük 1,92 és 2,44 között változik).

A feltáró vizsgálatok szerint a veszélyeztetett területeken mintegy 26 ezer köbméter szilárd szennyezőanyag (36 ezer tonna) és mintegy 8-900 köbméter csorgálékvíz található. Ez utóbbiból sürgősségi intézkedéssel 440 köbmétert szállítanak el, míg az ezt követő kárfelszámolás során további 400-450 köbmétert.

A sürgősségi intézkedések keretében a szabad depóniafelületeket *fűtetakarással* látják el, a csorgálékvizeket összegyűjtik, rendszeresen elszállítják és ártalmatlanítják. A kármentesítés teljes végrehajtásának határidejeként 2005. december 31-ét jelölték meg.

Program a pinceveszélyre

Fokozta a veszélyeztetettséget az is, hogy a csatorna- és közműépítések közben több helyen átvágták az ad-

puha, nagy vízfelvevőképességű mészkőben különböző vastagságban települő bentonitrétegek kibányászása is mállékony föld alatti tereket hagyott maga után).

A program kidolgozásaikor a városrész belterületének alapincézetttségét 18 százalékosnak, a pincék és üregek számát 3600-nak, összhosszúságukat 110 kilométerre kalkulálták. Maga a veszélyelhárítás a városmag közterületein kezdődött, majd a fő hasznosítók pincetere fölötti köztömeg tervszerű „kiszárítása” következett a vizes közművek teljes rekonstrukciója révén.

Budafok címerét tartó angyalok. Falfreskó az 1800-as évekből egy borospincében

dig vízzáró funkciót ellátó bentonitrétegeket. Ezeken a helyeken a mészkőbe vájt üregek nedvesedése fokozódott, statikai állaguk romlott. Miután Budafok-Nagytényi is bekapcsolódott az országos *Pinceveszély-elhárítási Programba*, a tudatos *felmérő-megelőző-helyreállító* tevékenység felgyorsult.

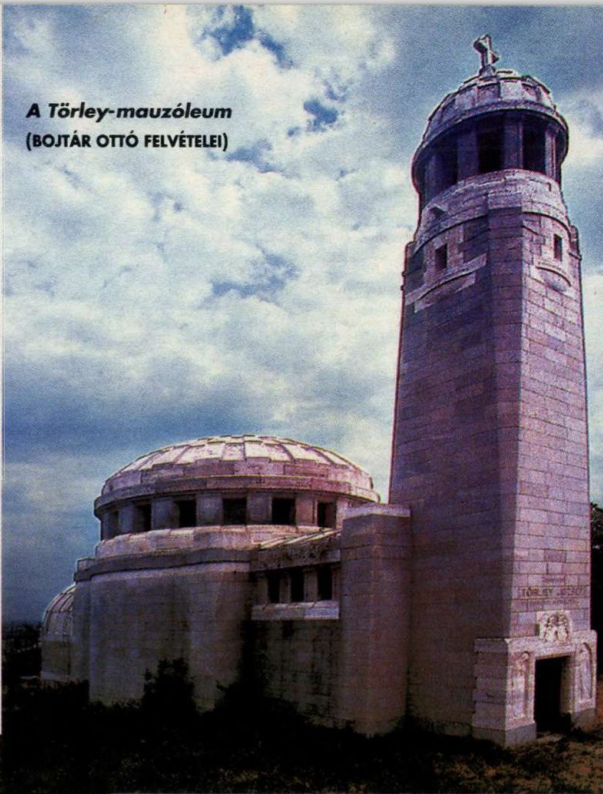
A veszélyt jelentő üregeket eredetük alapján három csoportba osztották: 1. megromlott állagú pincék, üregek; 2. gázgári tisztítómasszával feltöltött bányaudvarok és az azokból induló felhagyott barlanglakások; 3. a biztosítás nélkül, szakszerűtlenül üzemben kívül helyezett bentonitbányák járatrendszerei (a helyenként 30-40 méter vastagságot is elérő

A szőlő és bor városa

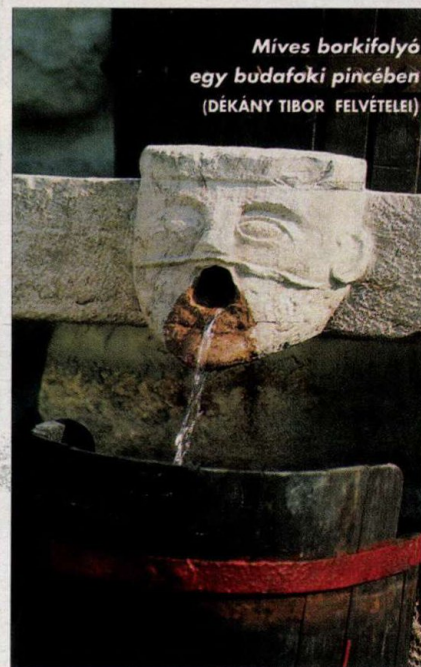
Budafokot 1987-ben a „*Szőlő és Bor Városa*” címmel tüntették ki, elismerve nemzetközi tekintélyét ebben az ősi kultúrában. A hegyek gyomrában kialakított több mint 100 millió liternyi tárolótér, a hangulatos pincékben elhelyezett, művészi faragásokkal díszített hordók (ezek közül is kiemelkedik a világ egyik legnagyobb, 102 200 literes óriáshordója), palackozó üzemek, pezsgőerlelő pincék, hangulatos borkóstoló programokat kínáló pincelátogatások, a borászati szakembereket képező intézmények a mai Budafok arculatának, életének meghatározó részei.

A föld alatti Budafok egyik nevezetessége a pezsgőgyárat 1880-ban

A Törley-mauzóleum
(BOJTÁR OTTÓ FELVÉTELEI)

Mives borkifolyó
egy budafoki pincében
(DÉKÁNY TIBOR FELVÉTELEI)

alapító, majd 1907-ben hirtelen elhunyt Törley József mauzóleuma, amelyet 1907-1909-ben építettek. A kupolával díszített, szecessziós épület alatti kriptában áll Törley és felesége carrarai márványszarkofágja.

Reméljük, hogy ez a dél-budai városrész hamarosan ismét a „szőlő és bor” városaként kerül az érdeklődés homlokterébe, a XX. század által ejtett sebeit begyógyítják, és intő például szolgál majd lakóhelyi környezetünk fokozott védelmére.

SZABLYÁR PÉTER